

УДК 378:378.4-057.875

Волківська Д.А.,

завідувач науково-методичним центром

соціально-психологічних тренінгів

Київського університету імені Бориса Грінченка

СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті здійснено теоретико-методичний аналіз поняття «університетське середовище», узагальнено розуміння його структури сучасними дослідниками, визначено ознаки суб'єктного підходу, на основі яких представлено авторський варіант структури університетського середовища.

Ключові слова: *середовище, університет, суб'єкт, суб'єктний підхід, студент, структура.*

В умовах трансформаційних змін в українському суспільстві сучасний університет має бути середовищем, в якому готують не лише майбутнього фахівця, а виховують духовну, вільну, творчу і соціально активну особистість, здатну швидко адаптуватися до умов, що постійно змінюються. Аби таке середовище максимально сприяло зростанню інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, формуванню людини з широким науковим світоглядом, моральними переконаннями та життєствердним оптимізмом, необхідно, щоб університет працював як злагоджений виховний механізм.

Велика кількість вітчизняних вчених приділяли увагу організації не лише наукового, а й виховного процесу у вищій школі, зокрема в університетах та інститутах (В. Андреев, С. Архангельський, А. Артюхіна, В. Будак, А. Вербицький, М. Євтух, І. Зязюн, Ю. Зінковський, А. Крилов, О. Мещанінов, В. Огнев'юк, В. Осіпов, І. Прокопенко, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Т. Таранов, І. Ходикіна, М. Шкіль). Та покладання виховної функції лише на плечі науково-педагогічного складу та відповідних структур значно звужує особистісноформуючий потенціал університету. Це стимулює до розгляду усього людського ресурсу університетського середовища в контексті суб'єктного підходу, який дозволяє розглядати людину не як сукупність окремих її психічних функцій і когнітивних параметрів, слабко пов'язаних характеристик та індивідуальних особливостей діяльності й поведінки, як це відбувається у функціональній і когнітивістській психології, а як єдине ціле

з усіма її індивідуальними особливостями і проявами, коли вона сама (як суб'єкт) розвиває, організує і контролює свою активність.

Отже **метою** статті є представлення авторської структури університетського середовища з використанням суб'єктного підходу до розуміння особистості.

Перш за все, здійснимо стислу характеристику університетського середовища. За основу нашої концепції беремо визначення відомої дослідниці О. Безпалько, згідно з яким соціальне середовище — складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість; сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість та поведінку [3, 94]. Ідея ж університету розкривається у самій назві Universitas, у перекладі з латинської — сукупність. Проте сама ідея університету, як вона виникла й існує в теоретичній думці, ніколи не зводилась до одноманітності компонентів цієї сукупності. Більш того, університет завжди розглядався як спільність людей, які усвідомлюють свою обраність й особливе призначення в суспільстві. Не випадково загальна ідея університету визначається як місія університету [7, 15].

Закон України про вищу освіту трактує університет як багатопрофільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність [4].

Переважно дослідники розглядають університет як складну соціо-економічну систему, соціальну інституцію, діяльність якої пов'язується із виробництвом, нагромадженням, зберіганням, передаванням і розповсюдженням знань; складову механізму формування інтелектуального потенціалу регіону та нації в цілому. Професор З. Луцишин дає таке його визначення: «університет — це передовий, прогресивний, науково-освітньо-просвітницький центр, фундаментальна науково-дослідна інституція, загальнонаціональний інтелектуальний центр, генератор новацій і креативу, каталізатор і провідник високої культури

і духовності», що функціонує за принципом відносної академічної автономії [6, 107]. Український вчений О. Сидоренко стверджує, що університет із багатою історією і традиціями є не лише однією з рушійних сил всебічного розвитку суспільства, а й однією з ланок формування інтелектуального потенціалу молоді людини протягом усього життя і основним засобом передачі культурного, наукового і естетичного досвіду людства [12, 75]. На думку дослідника А. Павко, університетське середовище — багатофакторний особистісно утворюючий простір, в якому студент необхідний як ініціатор особистісного, громадянського та професійного становлення. Компонуючи поняття «університет» та «середовище», розглядаємо університетське середовище як сукупність соціально-психологічних і духовних факторів та умов, що безпосередньо оточують студента у процесі його навчання.

Говорячи про структуру університетського середовища, в першу чергу варто зазначити, що воно є системою. У цьому контексті університетське середовище представляє собою простір життєдіяльності суб'єктів університетського співтовариства. Цей простір містить специфічний культурний зміст: створені норми та форми спілкування, цінності, значущі події та символи. Воно багатомірне та динамічне, поліфункціональне.

Проводячи аналіз взаємодії особистості та університетського середовища, В. Ясвін розробив систему, в основу якої покладено уявлення про чотирьохкомпонентну структуру університетського середовища, включаючи суб'єктів освітнього процесу; соціальний компонент; просторово-предметний компонент; технологічний компонент [13, 92]. Враховуючи унікальність університету як соціального інституту, І. Ємельянова виділяє також специфічні компоненти, притаманні розвиваючо-виховному середовищу університету. А саме: смисловий (місію університету в конкретний історичний період); інформаційно-змістовий (унікальне інформаційне поле, в яке занурюється особистість та існує у просторі фундаментального та прикладного знання); діяльнісний (низка функцій, кожна з яких знаходить відображення у конкретних формах та видах діяльності); суб'єктно-особистісний (представлений підсистемою викладач-студент); розвиваюче-виховний (смісли освіти, її зміст, обумовлений функціями та діяльністю суб'єктів, здатних активно засвоювати та збагачувати це середовище) [2, 63]. А. Пригожин виділяє також самоорганізаційний компонент, представлений як формально оформленими організаціями (насамперед, органами студентського самоврядування), так і неформальними спільнотами, що репрезентують «самостійні, переважно спонтанні дії неформаль-

них груп молоді, які розширюють і закріплюють ресурси групової ідентичності» [10, 125].

В усіх випадках важливим є суб'єктний аспект соціальної самоорганізації — відчуття членами студентських спільнот добровільності їх приєднання та можливості впливу на прийняття рішень. Суб'єктність передбачає позицію творця власного життєвого шляху, ініціює всі види людської активності і сприяє її результативності.

Основою розвитку категорії суб'єкта стала концепція людини С. Рубінштейна, який сформулював класичне визначення суб'єкта як ініціатора активності і доповнив його визначеннями самодетермінації, саморозвитку та самовдосконалення [11, 416]. А. Брушлинський пише: «Трактування людини як суб'єкта допомагає цілісно, системно розкрити її специфічну активність у всіх видах взаємодії зі світом (практично-го, чисто духовного і т.д.)» [1, 3].

Особистість може характеризуватися як суб'єкт тією мірою, в якій вона використовує свої інтелект та здібності, підпорядковує нижчі потреби вищим, будує власне життя відповідно зі своїми цінностями і принципами. Про вищий рівень і якість суб'єкта життя може свідчити здатність особистості організовувати і регулювати свій життєвий шлях як ціле, підпорядковувати його власним цілям і цінностям [5, 236]. На думку О. Осницького, суб'єктне ставлення до життєдіяльності реалізується спрямованістю людини до своїх внутрішніх резервів, можливостей вибору засобів здійснення діяльності на основі взаємодії сформованих навичок саморегуляції та компонентів суб'єктного досвіду [8, 7].

На основі проведеного аналізу пропонуємо розроблену нами суб'єктну структуру університетського середовища (рис. 1.)

Компоненти даного переліку варіюються у відповідності зі структурними особливостями кожного університету. Отже, визначаємо наступні групи суб'єктів:

— управлінської діяльності (конференція трудового колективу, вчена рада, ректор, заступники ректора, директори/декани інститутів/факультетів, заступники директорів/деканів інститутів/факультетів);

— адміністративно-господарської діяльності (співробітники бухгалтерії, канцелярії, відділу кадрів, відділу документації, бібліотек, гуртожитку, спортивного комплексу, автогосподарства тощо);

— міжособистісної взаємодії (академічні групи, студентський актив, інститут кураторства);

— навчально-виховної діяльності (кафедри, навчально-методичні центри, відділи навчально-виховної роботи; професорсько-викладацький склад тощо);

- науково-дослідної діяльності (науково-дослідні відділи, центри, лабораторії, організації, товариства тощо);
- соціально-гуманітарної діяльності (відділи соціально-гуманітарної роботи);
- інформаційної діяльності (відділи інформатизації, рекламної діяльності; видавництва, телестудії тощо);
- правозахисної діяльності (первинні профспілкові організації, юридичні відділи, юридичні консультанти тощо);
- громадської діяльності (відділи міжнародних зв'язків, зв'язків з громадськістю; молодіжні, громадські об'єднання тощо).

Рис. 1. Суб'єктна структура університетського середовища

Не випадково центром університетської суб'єкт-суб'єктної взаємодії вважаємо студента, адже усі компоненти структури університетського середовища у тісній взаємодії спрямовані на гармонійний розвиток та професійне зростання особистості студента. На думку англійського педагога Дж. Ньюмена, особистість студента, спочатку стає високорозвиненою завдяки університету, а потім стає рушієм суспільного життя. За задумом Ньюмена, спочатку студент наслідує старшим

в силу їх авторитету і досвідченості, а потім вже його зразки поведінки починають наслідувати інші люди, які його оточують поза стінами університету. Єдина реформа, яка припустима в умовах системного занепаду вищої освіти, це переорієнтація на потреби студента, на його креативність та здатність перетворення світу.

Отже, можемо зробити висновки, що університетське середовище — складний філософо-педагогічний феномен, розгляд якого з позиції суб'єктного підходу розкриває увесь його виховний, освітній, культурний та суспільно перетворюючий потенціал.

Література

1. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке / А.В. Брушлинский // Психол. журн. — 1991. — Т. 12. — № 6. — С. 3–11.
2. Емельянова И.Н. Компоненты воспитательно-развивающей среды университета / И.Н. Емельянова // Высшее образование сегодня. — 2008. — № 6. — С. 63–65.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І.Д. Звереві. — К., Сімферополь : Універсум, 2012. — 536 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>. — Заголовок з екрану.
5. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : [монографія] / С.Б. Кузікова. — Суми : Видавництво «МакДен», 2011. — 412 с.
6. Луцишин З. Роль класичних університетів у підвищенні якості вищої освіти / З.О. Луцишин // Філософія. Політологія. — 2010. — № 94–96. — С. 103–108.
7. Огнев'юк В. Університет і суспільство // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 березня, 2012). — К., 2012. — С. 14–26.
8. Осницький А.К. Проблемы исследования субъектной активности / А.К. Осницький // Вопросы психологии. — 1996. — № 1. — С. 5–19.
9. Павко А. Класичний університет у контексті Болонського процесу / Анатолій Павко // Урядовий кур'єр. — 2011. — Режим доступу до статті: <http://www.ukurier.gov.ua>. - Заголовок з екрану.
10. Пригожин А.И. Социология организаций / Пригожин А.И. — М. : Наука, 1980. — 255 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2007. — 720 с.

12. Сидоренко О. Освіта як чинник формування стратегії життєвого успіху / О.Л. Сидоренко // Педагогіка і психологія. — 2010. — № 4 (02). — С. 75–81.

13. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. — М. : Смысл, 2001. — 365 с.

В статье осуществлен теоретически-методический анализ понятия «университетская среда», обобщено понимание ее структуры современными исследователями, определены признаки субъектного подхода, на основе которых представлен авторский вариант структуры университетской среды.

Ключевые слова: *среда, университет, субъект, субъектный подход, студент, структура.*

This article provides theoretical and methodological analysis of the concept of «university environment», generalizes understanding of its structure by modern researchers, determines the features of subjective approach according to which the authors' structure of university environment is presented.

Key words: *environment, university, subject, subjective approach, student, structure.*